

Hasan Âli Yücel: İcraatları ve Eserleriyle Bir Eğitim Bakanının Portresi

Yücel Bulut*

I- Giriş

Hasan Âli Yücel, Türkiye Cumhuriyeti'nin en tanınmış Milli Eğitim bakanlarının başında geliyor. Felsefe ve edebiyat-sanat alanında klasikleşmiş eserlerin tercümesine yönelik köklü ve sistematik çalışmalar, klasik dil eğitimi veren okulların açılması, konservatuvarın kurulması, çeşitli fakülteleriyle Ankara Üniversitesi'nin kurumsallaşması, Türkiye'deki neşir faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik düzenlemeler, özellikle de Köy Enstitüleri vb. örneklerle eğitim alanında atılan adımlar gibi Türkiye'nin kültür, sanat ve eğitim alanlarında etkisi sonraki dönemlerde de hissedilen ve tartışılan uygulamalar onun Bakanlığı döneminde gerçekleştirildi.

Bu yazıda, tek parti döneminin son Milli Eğitim bakanı Hasan Âli Yücel'in, bakanlığı döneminde gerçekleştirmiş olduğu icraatların ve edebiyattan psikolojiye, eğitim sistemimizin meselelerini ele alan eserlerinden günlük gazete yazılarına birçok farklı alanda kaleme almış olduğu eserlerinin bir değerlendirmesini onun yaşam hikâyesi eşliğinde yapmak amaçlanmıştır.

II- İlk Yıllar

17 Aralık 1897'de İstanbul'da doğdu. Babası Ali Rıza Bey, annesi Neyire Hanım'dır. Soy, baba tarafından Giresun'un Görele ilçesinin Daylı köyünden Ömer Efendi'ye, anne tarafından ise III. Selim döneminde yaşamış Kaptan İsmail Tosun Ağa'ya kadar uzanır. Çocukluk yılları, Mevlevî kültürünün ve geleneklerinin etkin olduğu bir toplumsal çevrede geçti. Musiki üstadı Mehmed Celâleddin Dede Efendi'nin yanında müzik eğitimi gördü.

Dört yaşındayken Yolgeçen Mektebi'ne başladı. Altı yaşındayken Topkapı'daki Taş Mektep'e kaydı yaptırıldı. Dokuz yaşında Mekteb-i Osmanî'ye gönderildi. Hasan Âli, Mekteb-i Osmanî'yi başarıyla bitirdikten (1911) sonra Vefa İdadisi'ne yazıldı. Vefa İdadisi'nin son sınıfındayken, I. Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine askere çağrıldı. Toplam üç buçuk yıllık bir askerlik döneminden sonra 2 Aralık 1918'de terhis oldu.

* Yrd. Doç. Dr., İÜEF Sosyoloji Bölümü.

Askerlik sonrasında, lise son sınıfta okurken askere alınan gençlere tanınan bir hak çerçevesinde Darülfünun Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Bir taraftan öğrencilik yaparken, diğer yandan da *İfham* gazetesinde çalışır. *Türk Gazetesi*'nin kurucuları arasında yer aldı. Hukuk eğitimi esnasında, bazı hocalarıyla yaşadığı kimi tatsız olayları gerekçe göstererek buradan ayrıldı ve Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Şubesi'ne geçti. Sonrasında da, Cağaloğlu'ndaki Darülmüallimîn-i Âliye'nin (Yüksek Öğretmen Okulu) öğrenci kadrosuna katıldı.

Sabahları okula devam edip, akşamları gazetede çalıştı. Bu döneminde bir taraftan devam etmekte olan İstiklal Harbi'ni takip eder ve destek verici eylemler içerisinde olurken diğer taraftan İsmail Hakkı [Baltacıoğlu], Mustafa Şekip [Tunç] ve Mehmet Emin [Erişirgil] gibi dönemin önde gelen aydınlarının Bergson merkezli tartışmalarını ilgiyle takip eder. Ancak Necmeddin Sadık [Sadak]'ın Hasan Âli'nin yazı hayatının gelişiminde özel bir etkisi olmuştur. Onun yönlendirmesiyle *Akşam* gazetesinde 'Pazartesi Konuşmaları' başlıklı bir köşede yazılar yazmaya başlar.²

Hasan Âli, "Ruh ve Beden" üzerine yaptığı bitirme tezi nitelikli 30 sayfalık bir çalışmayla 1921'de Dârülmüallimîn-i Âliye'deki öğrenimini üstün başarıyla tamamladı. 19 Aralık 1922'de İzmir Erkek Muallim Mektebi'nde Türkçe ve edebiyat öğretmeni olarak göreve başlar. 1923'te öğretmenlikten ayrılarak İstanbul'a avdet eder. Bir müddet öğretmenlikten başka işlerle uğraşan Yücel, 1924'te yeniden öğretmenlik mesleğine döner. Önce Kuleli Askeri Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği, ardından da İstanbul Erkek Lisesi'nde felsefe öğretmenliği yapar. Sonraki öğretim yılında, ek olarak edebiyat derslerine de girmeye başlar. 1926'dan itibaren İstanbul Erkek Lisesi'nde felsefe ve içtimaiyat ile Galatasaray Lisesi'nde 'malumat-ı vataniye' derslerine giren Yücel'in öğretmenliği 1927'de sona erer. Bu yıllar içinde *Felsefe Elifbası*,³ *Sûri ve Tatbikî Man-*

2 *Pazartesi Konuşmaları*'nın (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1937) ilk yazısı 'Kitabımız' başlığını taşıyor. Yazı, yazarın Kemalizme ve *Nutuk*'a bağlılığının ilanı niteliğindedir:

"Her içtimaî inanma sisteminin bir kitabı vardır. Bu kitap, ona inananlarca kutsal tanılır. Kemalizmin kitabı (Nutuk)tur; onu biz Türkler mukaddes tanırız.

Kemalizmi kuran, bu sisteme büyük adını vermiş olan Mustafa Kemal'dir. Kemalizm, milletçi, halkçı ve devletçi, lâyük bir cumhuriyetçilik sistemidir. Yeni Türk cemiyetinin her türlü hayat safhası, ondaki prensiplere dayanır. Bu prensiplerin nasıl var olduğunu bize (Nutuk) öğretmektedir.

Gene (Nutuk) bize gösterir ki, Türk cumhuriyeti ve Türk cumhuriyetçiliği, önce Mustafa Kemal'in dimağında tekevvin etmiş ve sonra Türk vatanında tahakkuk imkânını bulmuş bir idealdir. (...)

Tarih ve talihimizin bir dönemecine nokta koyan bu sözlerin sahibinin dimağı, Türk cumhuriyetçiliğinin levhi mahfuzudur. (...)

Gene oradan öğreniyoruz ki, insanların en güç vücuda getirdikleri eser, kendi hayatlarıdır. Bu güç esere ruh vermedikçe bir cemaatin yıkımını ve ölümünü durdurmaya imkân yoktur. ATATÜK, kendi hayatının eserini daha pek gençken bin bir mücadele ile yaratmış ve bu suretle milletinin en sıkıntılı ânında ona can vermek mazhariyetine ermiştir. (Nutuk), bu eseri nasıl yarattığını, bu mucizeyi nasıl yaptığını öğrenmek isteyenlerin kitabıdır.

Yirmi dokuz Teşrinievvele doğru yürüyen bu günlerde, bizim kutsal kitabımız olan (Nutk)u, kim bilir kaçınıcı defa elime alıp ruhumla onu okurken dimağıma gelen düşünceleri yalnız kendime salmamak, onları size de söylemek istedim.

*tık*⁴ ve Hıfzı Tevfik [Gönensay] ve Hamamizade İhsan [Hamamoğlu] isimli iki arkadaşıyla birlikte yazdığı *Türk Edebiyatı Nümuneleri*⁵ adlı kitaplarını yayınladı.

Hasan Âli, 1927 yılı başında, 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu çerçevesinde yeniden organize edilen Maarif Vekâleti bünyesinde 'Müntaka Müfettişi' ola-

Unutmamalıdır ki, her Türk için bitmez, tükenmez bir kudret kaynağı olan bu kitabın özünde, bugünkü millî varlığımızın kökü yaşamaktadır. Onu mektepte, evde, yalnız ve toplu, yurdun her köşesinde, her Türk, başından sonuna kadar okumalıdır. Fertçe ve milletçe sahip olduğu kudretlerin ne olduğunu, ne mahiyette ve kıymette bulunduğunu anlamak için her sahifesinin üstünde derin derin düşünmeli ve sonra kendi benliğini ondan aldığı aşkla aydınlatmalı, orada ne kabiliyetler gizlendiğini görmelidir.

(Nutuk), bizim kitabımızdır; onun büyük sahibine inananların kitabıdır. [26 Teşrinievvel 1936]" (s. 1-4) [Orijinal imlaya ve yazım şekillerine dokunulmamıştır. -Y.B.]

3 *Felsefe Elibası*, I, *Ruhiyat*, Dersaadet: Teşebbüs Matbaası, 1339. Eserin herhangi bir yerinde bir serinin parçası ya da başlangıcı olduğu belirtilmemesine karşın, kapağında mevcut olan "I", felsefe konulu bir serinin ilk kitabı olarak düşünüldüğü izlenimi veriyor. Eski alfabe ile yayımlanan eser, Mustafa Şekib [Tunç] tarafından kaleme alınmış "Şekib Bey Efendinin Mütalaaları" başlıklı bir de sunuş yazısına sahiptir. Hasan Âli tarafından kaleme alınan "Mukaddime"de, eserin Neşriyat Encümeni'nin himmetiyle neşredildiği belirtilmektedir. Eserin bir telif olmadığını, fakat alelade bir tercüme olarak da değerlendirilemeyeceğini belirten Hasan Âli, Cuvillier'in *ABC de Psychologie* adlı eserini kimi eklemelerle yayınladığını vurgulamaktadır. Eser, 1930 yılı başlarında, bu sefer yeni harflerle tekrar basılmıştır (İstanbul, Gütemberk Matbaası). Kitabın adı da, Cuvillier'in kitabının ismine sadık kalınarak, *Ruhiyat Alfabeti* olarak değiştirilmiştir.

4 Devlet Matbaası, 1929. Yücel'in mantıkla birkaç çalışması daha vardır: Lise III ders kitabı olarak hazırladığı *Mantık Dersleri* (İstanbul: Atlas Yay., 1966 ve Ankara: Kurtuluş Yay., 1978). Kaynaklarda ayrıca bir de *Mantık ve Metodoloji* (Devlet Basımevi, 1929) isimli bir çalışmasından daha söz edilmektedir. Ancak bu çalışmasının *Sûri ve Tabiki Mantık* adlı eseriyle aynı eser olması muhtemeldir.

5 Hasan Âli Yücel'in Türk edebiyatı üzerine yayınlamış olduğu birçok çalışma mevcuttur. Bunlardan ilki Hıfzı Tevfik ve Hamamizade İhsan ile birlikte kaleme aldıkları *Türk Edebiyatı Numuneleri*'dir (İstanbul: Milli Matbaa, 1926). [Hıfzı Tevfik'in de, Türk edebiyatı tarihine dair müstakil bir eseri vardır: *Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1949).] Eserin 'Birinci Cilt' olduğu belirtilmiş olmasına karşın, devamının gelip gelmediğini bilmiyoruz. Eser eski harflerle yayımlanmıştır. Bu konudaki bir diğer eseri *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış* (İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1932) başlığını taşıyor. Türk edebiyatını halk edebiyatı, tekke edebiyatı, divan edebiyatı başlıkları altında inceleyen eserin sonuna bir de "Yaşayan Edebiyatları Türk Edebiyatı ile Karşılaştırır Cetvel" eklenmiştir. Birinci Kitap olduğu belirtilmesine karşın, eserin devam ciltleri hakkında bir bilgimiz bulunmuyor. Yücel'in bu eseri, Osman Reşer tarafından Almanca'ya tercüme edilip yayımlanmıştır: *Ein Gesamtüberblick über die Türkische Literatur von Hasan Ali Yücel*, İstanbul: N. Maira and Sohn, 1941. Eserin Türkçesinde mevcut olan Türk edebiyatını dünya edebiyatlarıyla karşılaştırır cetvel, Almanca tercümede yoktur. Hasan Âli Yücel'in Türk edebiyatını konu edinen bir diğer eseri *Edebiyat Tarihimizden* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, [Türk Tarih Kurumu Basımevi], 1957) başlığını taşıyor. Türk edebiyatının çağdaş dönemini konu edinen eser, bu yaklaşık yarım asırlık dönemi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun merkeze alarak, onun yaşadığı devrin insanları ve olayları içerisinden inceliyor. Eserin 'Birinci Cilt' olduğu iç kapağında belirtilmesine karşın, devam ciltleri -yazılmışsa da eğer- yayımlanmamıştır.

rak İstanbul Maarif Emirliği'nde göreve başlar. Bu dönemde yoğun bir biçimde, yazı ve dil konuları üzerinde çalışır. 1928 yılında, Tevfik Fikret'in *Tarihi Kadim-Doksan Beşe Doğru* adlı şiir kitabını Latin harfleriyle yayınladı.⁶ Eser, 3 Kasım 1928'de *Resmi Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe giren 1 Kasım 1928 tarihli "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Yasa" sonrasında yeni harflerle basılan ilk kitap olarak kabul edilmektedir.⁷

1929 sonunda İkinci Sınıf Maarif Müfettiş-i Umumiliği görevine terfi eder. Sonrasında, Maarif Emirlikleri kaldırılınca da Maarif Vekâleti Teftiş Kurulu üyeliğine getirilir. 1930'da dönemin Maarif Vekili Cemal Hüsnü [Toray] tarafından, "Maarif teşkilatı ile mekteplerini ve buna müteferri muamele, kanun ve nizamnameleri..." inceleme göreviyle Paris'e gönderilir.

Paris'te bulunduğu süre içinde, oradaki Türk öğrencilerinin işlerini takip etmekle görevli Salih Zeki ile birlikte çalışır. Salih Zeki'nin ayrılması sonrasında ise, bu görevi Hasan Âli yürütür. Paris görevi, onun Batı medeniyetiyle ilk karşılaşmasıdır. Bunu bir

6 Hasan Âli, kısa bir mukaddimeyle yayınladığı Tevfik Fikret'in *Tarihi Kadim-Doksan Beşe Doğru* (Nümune Matbaası, 1928) adlı iki şiirini içeren kitapçığın sonuna kendisine ait bir şiir de eklemiştir. Yazdığı mukaddimedeki Fikret'le 'aynı tahassüsle yazılmıştır' dediği "Yeni Hayat" başlıklı şiirini, onun Cumhuriyet'e ve uygulamalarına ilişkin düşüncelerini ve coşkusunu yansıtmaya açısından buraya almakta fayda gördük:

"Duymadan düşünmek yok dinimizde /Biz kalp adamıyız, gönül eriyiz /İnsanız, insanlık esastır bizde /Ne ciniz, ne melek, ne de periyiz.

Keşkülle asayı çölde bıraktık /Külâhı, hırkayı çiviye taktık /Gönülde marifet kandili yaktık /Bu ince işlerin hünerveriyiz!

Mücerret değiliz, ailemiz var /Başımızdan aşkın gailemiz var /Bir kervan tutacak kafilemiz var /Varlık diyarının seferberiyiz!..

Biz hakka âşıkız, isteğimiz hak /Doyuramaz ahrette saadet ummak /Dileriz dünyada kurulsan 'uçmak' /Bu yolun ümmetsiz peygamberiyiz!

Mabudu göklerden gönüle indirdik /Halikle mahlûku biz sevindirdik /Gözlerde çağlayan yaşı dindirdik /Biz zezem değiliz, alın teriyiz!

Devrin güneşleri garptan doğmada /Tan yerine yanan ateş soğmada /Şarkı karanlıklar ezip boğmada /O meş'um gecenin biz seheriyiz!

Fark ettik nihayet aç ile toku /Anladık en sonra var ile yoku /Bırak o kitapları gel bizi oku /Bizler ki hilkatin son eseriyiz!

Gönlümüz kılıçtır, tenimiz kını /Orada saklarız vatan aşkını /Ölkeler fetheder sevgi akını /Sanmayın bu yolda bizler geriyiz!

Okuyup okutmak, işimiz bizim /Haram lokma kesmez dişimiz bizim /Her yerde bulunmaz eşimiz bizim /Biz yeni hayatın erenleriyiz!

H. Â. - 1925" (s. 20-21)."

Hasan Âli'nin şiirle ilgili birçok başka eseri daha vardır: *Dönen Ses* (1933), *Sizin İçin - Çocuklara Şiirlerim* İstanbul: Ülkü Basımevi, 1937), *Dört Hayvan - Bir İnsan* (1943), *Mevlana* (Manzum Levha, 1952), *Dinle Benden* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1960), *Allah Bir* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961).

7 Bu bilgiyi, Yücel'in 1957'de yayınlanmış olan *Edebiyat Tarihimizden* başlıklı eserinin ilk sayfalarında verilen, yazarın basılmış diğer eserlerini gösterir listeden öğreniyoruz.

fırsat bilerek, Fransız kültürü üzerine incelemeler yapar, opera ve tiyatro sanatlarıyla ilgilenir.⁸

1930 sonu itibarıyla Türkiye'ye dönen Hasan Âli, Maarif Vekâleti tarafından 3 Mart 1931'e kadar yaklaşık 3 ay süren yurt gezisi esnasında Mustafa Kemal'e danışmanlık yapması için görevlendirilir. Türkiye'nin pek çok ilini kapsayan bu uzun seyahat esnasında, Mustafa Kemal ile eğitim, dilde sadeleşme, dil birliği vb. konular üzerine konuşma imkânı bulur.

Mustafa Kemal'in bu teftiş gezisinden yaklaşık bir yıl sonra, 12 Temmuz 1932'de, Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur. Cemiyet, aynı yılın Eylül ayında ilk Dil Kurultayı'nı toplar. Hasan Âli, Kurultaydan sonra yapılan ilk Merkez Heyeti toplantısında oluşturulan alt çalışma kollarından biri olan Etimoloji Kolu'nun başkanlığına getirilir. Aynı yıl içerisinde Hasan Âli; *Mevlâna'nın Rubaileri*, -Goethe Madalyası'yla da ödüllendirilecek olan- *Goethe: Bir Dehanın Romani* ve *Türk Edebiyatına Toplu bir Bakış* adlı eserlerini yayımlar.

1932 yılının sonunda Ankara'daki Gazi Terbiye Enstitüsü'nde müdür olarak görev yapar. Hem yakın bir arkadaşı hem de meslektaşı olan İsmail Hakkı [Tonguç] da bu yıllarda aynı enstitü bünyesinde hoca olarak görev yapmaktadır. 1933 yılının sonunda da Maarif Vekâleti Orta Tedrisat umum müdürlüğüne atanır. Bu dönemde, liselerde yapılacak bir eğitim reformuna yönelik projeler üzerine çalışır (1938'de yayınladığı *Türkiye'de Orta Öğretim* [Ankara: Devlet Basımevi] adlı eseri, bu çalışmalarının bir sonucudur. Bu araştırma, sonraki yıllarda gerçekleştireceği reformların bir ön çalışması olarak kabul edilir). Bu görevde iken, dönemin Maarif vekili Hikmet [Bayur]'un -Hasan Âli'nin 'mevzuata aykırı' olarak değerlendirilen- bir ricası üzerine tartışılır ve görevinden ayrılır. Ancak daha sonra, Vekil'in 'özür dilemesi' ile görevine geri döner.

1934 yılında CHP'ye bir dilekçe vererek 'milletvekili aday olarak önerilmesi" talebinde bulunur ve 1 Mart 1935'te CHP İzmir milletvekili olarak Meclis'e giren Hasan Âli, Mustafa Kemal'in vefatından kısa bir süre sonra, 28 Aralık 1938'de, Celâl Bayar'ın kurduğu kabinede Maarif vekili olarak görevlendirilir. Böylelikle Hasan Âli, yıllardır üzerine çalıştığı projelerini gerçekleştirme imkânı bulur ve İsmet İnönü'nün desteğiyle Kemalist ilkeler doğrultusunda hümanist reformlarına başlar.

1930'larla birlikte Türkiye'de yeni Cumhuriyet'e bir kimlik oluşturmaya yönelik çalışmalarla ve tartışmalarla karşılaşılır. Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti'nden Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ne, Güneş Dil ve Tarih Tezi'nden Türk hümanizmi anlayışına varıncaya kadar pek çok kurum, tez ve siyaset bu yıllarda yavaş yavaş Kemalist entelektüeller arasında tartışılmaya başlanır. Hasan Âli'nin bakanlık dönemi, bu tartışmaların birbiriyle bağının kurulduğu, belirlenen bu kimlik ve siyasetler çerçevesinde ihtiyaç duyulan araçların ve kurumların belirli bir sistem dâhilinde oluşturulmaya ve kurumsallaştırmaya çalışıldığı bir dönemdir. Onun döneminde karşımıza çıkan I. Türk Neşriyat Kongresi veya Maarif Şuraları, bu çabaların bir gereği ve aynı zamanda da bir sonucudurlar.

8 1936 yılında [İstanbul: Devlet Basımevi] yayınladığı *Fransa'da Kültür İşleri* adlı çalışma, Hasan Âli'nin bu dönemdeki Fransız kültürüne, eğitim ve öğretim sistemine ilişkin yapmış olduğu araştırmaların sonuçlarını ve izlenimlerini içerir.

A- Türk Neşriyat Kongresi

“Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Yasa”nın kabulünün ve yürürlüğe girmesinin 10. yıldönümü münasebetiyle Maarif Vekaleti’nce hazırlanan I. Türk Neşriyat Kongresi’nin ve 10 Yıllık Neşriyat Sergisi’nin -biraz gecikmeli de olsa- açılışını yapmak yeni bakan Hasan Âli Yücel’e nasip oldu.

10 Yıllık Neşriyat Sergisi, 1 Mayıs 1939 tarihinde Başvekil Refik Saydam tarafından açıldı. Açış konuşmasını yapan Bakan Hasan Âli Yücel, yeni alfabenin kabulünden sonraki on yıllık zaman içerisinde meydana gelen kültür ve neşir hareketlerinin bir tarihçesini sunmuş ve problemlerini değerlendirmişti.

Fikir adamlarımızın, gazeteci ve yazarların, dergicilerin, matbaacıların, resmî dairelerin neşriyat işleriyle ilgili birim görevlilerinin, akademisyenlerin ve öğretmen temsilcilerinin katıldığı ve gelecekte Türkiye’de yapılması hedeflenen neşriyat faaliyetlerinin sistemli ve yıllara yayılmış bir şekilde nasıl gerçekleştirileceği ve bu alanda faaliyet gösteren resmî ve özel kurumların işbirliğinin nasıl tesis edileceği gibi hususları belli bir programa bağlamayı hedefleyen I. Türk Neşriyat Kongresi ise Başvekil Refik Saydam’ın yapmış olduğu bir konuşmayla 2 Mayıs 1939’da açıldı.

2-5 Mayıs 1939 tarihleri arasında gerçekleştirilen Kongre, umumî heyetin hazır bulunmasıyla açıldıktan sonra ‘Basım, Yayım ve Satış İşleri Encümeni’, ‘Edebi Mülkiyet Encümeni’, ‘Gençlik ve Çocuk Edebiyatı Encümeni’, ‘Mükâfat, Yardım ve Propaganda İşleri Encümeni’, ‘Neşriyat Programı Encümeni’, ‘Tercüme İşleri Encümeni’ ve ‘Dilekler Encümeni’ gibi encümenlere ayrılarak çalışmalarını yürüttü. Kongrenin tetkikine sunulacak mevzular öncelikle bu encümenlerde tartışılacak ve raporlar haline getirilecekti. Kongre de, encümenlerden gelen raporlardan hareketle meseleleri tartışacak ve karara bağlayacaktı. Bu encümenler arasında, elbette, etkisi ve önemi sonraki yıllarda da süren ve bu yönüyle Kongre’ye de damgasını vuran çalışmalar ise, Bakan’ın konuşmasında da özel bir ehemmiyet verdiği bir alan olarak, Tercüme İşleri Encümeni’nin çalışmaları olmuştur.

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, yaptığı konuşmada, geçmiş dönemlerde telif ve tercüme işlerinde başarısız olduğunu ifade ettikten sonra, yalnızca Bakanlığın meşgul bulunduğu neşir işleriyle değil, resmî ya da özel, ülkenin fikir hayatına katkıda bulunan tüm yayın faaliyetlerinin geliştirilmesi noktasındaki mevcut problemlerin tespiti, çözüm yollarının bulunması ve uygulanmasında koordineli bir çalışmanın gerekliliğine vurgu yaptı:

Şüphesiz ki bu kongrenin de mahiyeti istişaridir. Fakat çalışmaların neticesinde varılan kararlar önümüzdeki senelerde, gerek devlet teşkilatı, gerek hususi neşir teşebbüsleri için en esash bir program vazifesini görecek ve burada teşhisi konan, ıslah ve tanzimi için yol gösterilen dertler, Cumhuriyet Hükümeti’nin enerjik ve pratik çalışma metodları ile birer birer giderilmeye çalışılacaktır. (...) Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medeni dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve bu âlemin duyuş ve düşüncüsü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir. Bu mecburiyet, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor. Bunu nasıl yapacağız? Neleri tercüme etmeliyiz ve hangi sıra ile nasıl bir yoldan bu işleri başarmalıyız? Bugün, bütün iyi niyetlere rağmen, elde muayyen bir program bulunmayışı yüzünden bu yolda heba olan emeklere ve paralara acımıyor

muyuz? (...) Memlekette gerek telif ve gerek tercüme suretiyle vücuda getirilen eserlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Fakat henüz lâyük-ı vechile, bir tanıtma ve yayın teşkilatından mahrum bulunuşumuz, neşriyatımızın sürümünü güçleştirmekte ve neşrolunan kitapların maddi neticesi hem yazanı, hem basanı memnun etmekten uzak kalmaktadır. Kıymetli eserleri vücuda getirenlerin bu durum karşısındaki yılgınlık ve kırgınlıklarını önlemek, muhtelif ilim ve ihtisas şubelerinde orijinal tetkik mahsulü telif eserlerin, doğrudan doğruya yazıldığı lisandan muvaffakiyetle yapılmış tercümelerin ve günün tekniğine göre güzel basılmış kitapların neşrini teşvik etmek maksadıyla telif ve tercüme ve neşir mükâfatları ihdası kabul edilmiştir.⁹

1- Tercüme İşleri Encümeni ve Tercüme Faaliyetleri

Kongre'nin öğleden sonraki oturumunda ise, kongreye katılan umumi heyet –isimleri yukarıda verilmiş olan- encümenlere ayrılmış ve heyetlerin üyeleri, reisleri ve raportörleri vs. seçilerek çalışmalara başlanmıştır. Tercüme Encümeni; Etem Mene-mencioğlu (reis), Mustafa Nihat Özön (raportör) ve üyeler Abdülhak Şinasi Hisar, Ali Kâmi Akyüz, Bedrettin Tuncel, Burhan Belge, Cemil Bilsel, Fazıl Ahmet Aykaç, Fikret Adil, Galip Bahtiyar Göker, Halil Nihat Boztepe, Halit Fahri Ozansoy, İzzet Melih Devrim, Nuhu Baydar, Nurettin Artam, Nurullah Ataç, Orhan Şaik Gökyay, Rıdvan Nafiz Ergüder, Sabahattin Rahmi Eyüboğlu, Sabahattin Ali, Sabri Esat Siyavuşgil, Selami İzzet Sedes, Suut Kemal Yetkin, Şinasi Boran, Yusuf Şerif Kılıçer, Yaşar Nabi ve Zühtü Uray'dan oluşmaktaydı.

3 ve 4 Mayıs günlerinde çalışmalarına devam eden Tercüme Encümeni; tercüme işlerinin bir düzen altına alınması, hümanist kültürü yansıtan ve mümkün olduğunca orijinal dilinden ve tam olarak Türkçeye tercüme edilmesi gerekli ve faydalı görülen eserlerin bir listesi, özel kuruluşların yapmış olduğu tercüme faaliyetlerinin daha yararlı bir şekilde yürütülmesi, daimi bir 'Tercüme Bürosu'nun kurulması, mevcut sözlüklerin yetersiz kalması nedeniyle yeni bir sözlüğün hazırlanması ve tercüme usul ve meselelerini tartışacak, bu alandaki gelişmelerden haberler verecek, örnek metinler yayınlacak periyodik bir *Tercüme Dergisi*'nin yayınlanması önerilerini içeren tavsiye nitelikli 6 maddelik bir rapor hazırlayarak Kongre'nin gündemine sundu.¹⁰ 5 Mayıs'taki kapanış oturumuyla sona eren Kongre'de alınan kararlar, hızla uygulanmaya başladı.

i- Türk Hümanizmi

Hasan Âli Yücel'in Maarif vekilliği dönemi, eğitim ve kültür politikalarında, o devire kadar konuşulmuş olan ya da yapılması düşünülen, yapılmaya başlanan projelerin sistemli, kapsamlı ve her biri bir diğerini tamamlayacak şekilde hayata geçirildiği bir dönem olarak tanımlanabilir. Her uygulamanın arkasında, her birini diğerine bağlayan ortak bir aklın ve siyasetin varlığı açıktır. Hasan Âli, çeşitli vesilelerle yapmış olduğu konuşmalarda hep bu akla ve siyasete vurgu yapmıştır. Telif ve tercüme neşri-

9 Hasan Âli Yücel, *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Ankara: MEB Yay., 1993, s. 3 vd.

10 Encümenin raporu için bkz. *Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları (1-5 Mayıs 1939)*, Ankara: TC Maarif Vekilliği, 1939, s. 125-127 (nkl. Taceddin Kayaoğlu, Türkiye'de Tercüme Müesseseleri, İstanbul: Kitabevi, 1998, s. 283-286).

yatı, fakat özellikle de tercüme faaliyetleri alanında yapmış olduğu icraatlar da bu bütüncül düşüncenin dışa yansıyan sonuçlarıdır. 1930'larda yaygın olarak konuşulan fakat asıl tatbik imkânlarını 1930'ların sonlarında, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı ve Hasan Âli Yücel'in Maarif vekilliği döneminde bulan bu bütüncül düşünce, *Türk hümanizması* olarak adlandırılabilir.

1920'lerin ikinci yarısı, yeni rejimin kurumlaşmasına yönelik düzenlemelerin, cebrî yöntemler de kullanılmak suretiyle, gerçekleştirildiği yıllardır. 1930'lu yıllar ise, daha ziyade yeni düzenin düşünsel temellerinin oluşturulmaya çalışıldığı, başka bir deyişle, yeni cumhuriyetin kimlik ve ideolojisinin temellendirilmeye çalışıldığı yıllardır. 1930'ların hemen başlarında dil ve tarih kongrelerinin düzenlenmesi, 1933 üniversite reformu, *Kadro* dergisinin yayınlanması bu anlamda dikkate değer uygulamalardır. Takip eden yıllarda, bu yöndeki çabaların Ankara DTCF'nin kurulması ile devam ettirildiği görülmektedir.

Bütün bu çabalar, hurafeler ve cehalet üzerine kurulmuş olduğuna inanılan “eski yaşam tarzı”ndan vazgeçildiğinin ilanıdır. Yapılmak istenenler de, vazgeçilen bu yaşam tarzının yerine konulacak olan “akıl” ve “bilim”e dayalı olacağı varsayılan/kabul edilen “yeni” yaşam tarzının temellerinin ne olacağına ya da bu yaşam tarzına nasıl ulaşılabileceğinin belirlenmesine yöneliktir.

Gerek dil ve gerekse de tarih kongrelerinde geliştirilen tezler de, en temelde, bu geçmişten kopuşun ve yeni yaşam tarzına geçişin izlerini taşır. Amaç, önceki dönemi belirleyen din/gelenek temelli anlayışlara muhtaç olmadan, hatta onlara karşı olacak tarzda yeni bir anlayışın, yeni bir kimliğin oluşturulmasıdır. Bu amaç, kendini “laik bir millî kimlik” geliştirilmesi şeklinde göstermiştir. Böylesi bir millî kimliğin geliştirilebilmesine izin verecek yaklaşımlar da, gerçekleştirilen bu kongreler ve ihdas edilen yeni eğitim kurumları aracılığıyla üretilmeye çalışılmıştır. Tarih ve gelenek yok sayılarak, yeni millî kimliğin temelleri arkeolojik kazılarda ve Anadolu'nun İslam öncesi tarihinde aranmıştır.

Tarih ve medeniyet anlayışı evrimci bir doğrultuda kabul edilmiştir. Bu anlayışa göre, insanlık bir bütündür, tektir. Tek bir medeniyet vardır. Türkiye de, bu medeniyet içerisinde yer almayı kendisine nihai hedef olarak seçmiştir. Yaklaşım bu olunca, her şey bu çizgisel tarih anlayışına göre şekillendirilmeye başlanmıştır. Türklerin tarihi, karanlık bir dönem olarak varsayılan İslamî dönem atlanarak evrensel [Batı] medeniyetinin kökleriyle gerek coğrafya ve gerekse de dil aracılığıyla bağ kurulmak suretiyle yeniden kurgulanmaya çalışılmıştır.

Batı medeniyetinin bir parçası olmayı kesin bir biçimde benimseyen yeni Cumhuriyet, bu uğurda kültür hayatının şekillenmesine ve ürünler vermesine yönelik çalışmalara girişmiştir. 1930'ların ikinci yarısından itibaren kültürel alanda atılan adımlar, daha çok bu eksiklikleri gidermeye yöneliktir. Bu bağlamda, bir tercüme heyeti oluşturulup ağırlıklı olarak Batı dünyasının klasiklerinin tercüme edilmesine yönelinmesi, Batı müziği eğitimi veren konservatuarlarının açılması ve Köy Enstitülerinin eğitime başlamasıyla paralel bir süreçtir. Avrupa-merkezci bir tarih anlayışı ve buna bağlı olarak da Batı medeniyetinin bir ferdi olma arzusu, farklı alanlara ait bütün bu icraatları birbirine bağlayan ortak amacı oluşturur.

Bu yıllarda sıkça kullanılan ve artık bir ideoloji haline dönüşmüş kavramsallaştırmalardan bir tanesi de, *Türk hümanizmi* kavramıdır. 30'lu yıllarda kültür ve eğitim alanında atılan adımların, gerçekleştirilen uygulamaların tümünü bu kavram çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. *Türk hümanizmi*, “tüm olarak batılılaşma”dır,

yani batının tekniğini ve somut kuruluşlarını kabul etmekle yetinmeyip, onun iç evrenini de, düşünsel içeriğini de benimseyen batılılaşma hareketinin ilk sonucu, körtükörüne taklitten, yabancı bir uygarlıktan alınan somut ve soyut öğeleri kabaca uygulamaktan kurtulmaktır; çünkü manevi biçimlenimini de batılılaştıran bir toplumun –sağlam bir düşünsel eğitim, yerleşmiş bir tarih bilinci ve gelişmiş dialektik yetenekler sayesinde güçlü fikir adamları yetiştirebileceği açıktır (...) Böyle olunca, bütünüyle batılılaşmayı kabul eden bir toplum, batının istilasına uğrayacağını sandığı bir sırada, yeni bir kişilik kazandığını, koruma içgüdüğü ile ya da ilintili nitelikte başka gereksinmelerle başkalarını körtükörüne taklit etmekten kurtulduğunu, benimsediklerini bilerek, bilinçli olarak benimsediğini görecektir. Böyle bir davranışın adı ise humanizmdir. (...) Bir toplum batı dünyasına özgü düşünsel, ahlaksal ve estetik biçimlenimi bir kez ele geçirdi mi, artık taklit ortadan kalkar; o andan itibaren o toplum batının şu ya da bu kuruluşunu, şu ya da bu tekniğini değil, batının maddi ve manevi uygarlığını var eden ahlaksal ve düşünsel değerleri kendi girişimi ile bilinçli olarak benimseme yoluna girer.¹¹

“Bu humanist bilincin batılı olmayan toplumları batı topluluğunun yeni üyeleri haline getirmekle kalmayıp onları insanlığın evrimine etkin ve yaratıcı bir biçimde katılan yeni güçler durumuna dönüştürebileceği” düşünülmektedir.

Türk hümanizmi deneyimi,

batılı toplumlarda görülmeyen çok değişik koşulların insanlara kazandırdığı bir deneyimdir; bugünkü değerler sistemini kendi tarihinin birikiminden çıkarmaktan çok, özel durumunun zoru ile, deneyimini bilinçli olarak yaşayan ve muhakemesini kullanarak değerlendiren bir toplumun deneyimidir. Bu toplum Yunanlıların evrene mythos yolu ile yaklaşma biçiminden, Sokrates'in kavramlarından, ilk humanizmden ve batı tarihinin oluşturduğu zengin deneyimden bugüne kadar habersizdi; ama bugün Croce'nin ve Gentile'nin yeni idealizmini incelemek, Marx'ın tarihsel materyalizmini eleştirmek, atomu parçalamak, temsilcilerini seçip meclise göndermek zorunluluğu ile karşılaşan bir toplumdur.¹²

Türk hümanizmine gönül verenler, çizgisel bir tarih anlayışına sahiptirler. Doğu medeniyeti-Batı medeniyeti diye bir ayırım yoktur onlara göre. İnsanlığın tek bir ortak tarihi vardır. Batı dünyası da, bugün bu tarihin en son halkasını oluşturmaktadır:

Bu açıdan bakıldığı zaman, batı uygarlığı tarihi en az otuz yüzyıldan beri süregelen şanlı bir evrim sürecinin şanlı aşamaları görünümünü kazanmaktadır.

Aşamalar şunlardır: zihin özgürlüğüne dayanan ahlak kavramlarını bulgulayan Yunan dünyası; Yunan düşüncesini benimseyen, buna ulusal özelliklerinden doğan değerleri

11 Suat Sinanoğlu, *Türk Humanizmi*, Ankara: TTK Yay., 1988, s. 89-90. Türkiye'deki hümanizma tartışmaları için ayrıca bkz. Ahmet Oktay, “Hümanizm Tartışmaları”, *Cogito*, 2002, sy. 31, s. 227-248.

12 Suat Sinanoğlu, *Türk Humanizmi*, s. 107.

katıp bütün Akdeniz bölgesine yayan Roma dünyası; Yunan-Roma dünyasının kurduğu klasik değerleri yeniden bulgulayan ve Hıristiyan düşüncesinin insanlığın evrim sürecine girmesini sağlayacak koşulları hazırlayan İtalyan humanizmi; klasik değerleri Latin dünyasına ve Fransa'nın derin etkisi altında bulunan İngiltere'ye yayan Fransız-İtalyan uyanış çağı; batı düşüncesinin o güne kadar ortaya koyduğu gerçekleri uyumlu bir sistem biçiminde düzenlemek suretiyle, bu düşüncenin ilerde daha büyük bir gelişme gücü kazanmasını sağlayan aydınlanma çağı; tarihsel açıdan yeni bir değerlendirmeden geçirdiği klasik kültürü, güçlü kuramsal düşüncesi sayesinde Avrupa'nın, Hıristiyan olmakla beraber, Roma'nın etki alanına hiçbir zaman girmemiş olan öbür bölgelerine yaymayı başaran, bu suretle de batı düşüncesinin Hıristiyanlığın sınırlarına kadar yayılmasını sağlayan Alman neo-humanizmi.

İşte Türk humanizmi bu evrim aşamaları zincirine eklenen yeni bir halkadır. Çünkü Türk humanizmi, klasik düşünceyi –daha doğrusu batı düşüncesini- Hıristiyan batının sınırlarının da ötesine yaymayı amaç edinmiş bir fikir akımı niteliğindedir. Dolayısıyla o, Türk toplumunu yalnızca *teknik uygarlığa* ayak uydurmaya zorlamakla kalmamakta; aynı zamanda batının deneyimini yeniden değerlendirmekle, bu deneyim üzerine kendine özgü bir görüş getirmektedir. (...)

Türk humanizminin bu konuda eriştiği kendine özgü görüş ortaya bir takım gerçekler koymaktadır. Bunların ilki şudur: batı uygarlığı deyimi ile Avrupa'nın ve Amerika'nın bugünkü uygarlığı anlaşılıyorsa, bu uygarlık klasik evrenle olan bağıntısı göz önüne tutulmadan kavranılamaz; öte yandan Yunan uygarlığından başlayarak batı uygarlıklarının bütünü olarak düşünülüyorsa, adının 'batı dünyası uygarlıklarının bütünü' olması çok daha uygun düşer; hatta 'uygarlıklar'dan söz etmektense –çeşitli ülke ve çağlarda çeşitli ulusların katkıları ile beslenmiş olması itibarıyla- 'insanlığın manevi gelişim tarihi'nden söz etmek çok daha yerinde olur.

Batı evreninin ne olduğu bu şekilde gerçeklere çok daha uygun olarak tanımlanınca, bundan hiç beklenmedik sonuçların çıktığı görülecektir. Bu sonuçların ilki yanlış konulan bir sorunun –batı uygarlığı ile doğu uygarlığı arasındaki ilişkiler sorununun- anlamını yitirmesidir. Batılı olmayan evrenin aydınlarını yoran ünlü antinomi böylece doğunun esas olarak insan üstü güçlere bağımlı ruhu ile batının esas olarak özgür ruhu arasında, hem de pek ilginç olmayan basit bir karşılaştırmaya indirgenmiş olmaktadır.¹³

(...) söz konusu olan insanlığın, en aşağı otuz yüzyıllık bir geçmişten başlayarak günümüze kadar ulaşan düz bir çizgi gibi göz önüne getirebileceğimiz ilerleyişi ve manevi gelişimidir. Bu evrim çizgisi karşısında uygarlıkları birbirleriyle karşılaştırmanın anlamı yoktur; onların değer ölçüsü, her birinin insanlığın ilerleyişine getirdiği katkı payıdır.¹⁴

Buradan hareketle, "batılılaşma" terimini sırf bir "taklitçilik" olarak değerlendirmektedirler ve "*hümanizm*" kavramı ile toplumların "insanlığın evrim sürecine katılmaları"nı kastetmektedirler. Ayrıca, *Türk hümanizmi* kavramıyla, gruplaşmaları ortadan kaldırma ve Batı dışı toplumların da insanlığın evrensel tarihine dâhil olma imkânının ortaya çıkarıldığını iddia etmektedirler.

Bu noktada, Avrupalı toplumların yaşadıkları tarihsel tecrübelerin Batı dışı toplumlar tarafından birebir yaşanmasının gerekmediği ve bu süreçlerin muhakeme yoluyla zihinlerde gerçekleştirilmesi gerektiği savunulmaktadır:

13 A.g.e., s. 108-109.

14 A.g.e., s. 110.

Şurası kesindir ki batılı olmayan toplumların evrim sürecine katılma çabasında, özenilerek yaratılacak aydınlık bir tarihsel bilinç, modern Avrupa uygarlığının tarihsel oluşmasının özlü ve zorunlu öğeleri olarak ortaya çıkan tarih ve gelenek bağlantılarının ve Hıristiyan dininin etkili aracılığının yerini tutmak zorundadır. Başka bir deyimle, insanlığın manevi gelişiminin *avrupalı aşamalarında* Avrupa, klasik düşüncenin yeniden değer kazanmasına yol açan tarihsel ve geleneksel etkenlerle doğal nedenlere ve Hıristiyan dininin aracı işlevine neler borçlu ise, bunların hepsi bugün batılı olmayan toplumların içinde muhakeme yolu ile bilinçli olarak yaratılabilir...

Şu halde batılı olmayan toplumlar, tarihsel bilincin yardımı ile, batı deneyimini bütün aşamaları boyunca fikir düzeyinde yaşamalı ve bu deneyimin ideal değerlerinin hepsini soyutlayarak çıkarmalı ve onlara uymalıdır. (...)

Sonuç olarak, Türk toplumu batının kültür tarihinin çeşitli aşamalarını *tarih düzeyinde* yeniden yaşamak durumu ile karşı karşıya değildir; ona düşen –tıpkı bugünkü batılı kuşakların bizzat yaptıkları gibi- insanlığın manevi gelişimine katkıda bulunmuş olan ulusların deneyimini *düşünce düzeyinde* yeniden yaşamaktır; bir deneyimi tarih düzeyinde yaşamakla onu düşünce düzeyinde değerlendirmek ise bambaşka şeylerdir.¹⁵

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in ve dönemin diğer önde gelen idarecilerinin konuşmalarında bu genel anlayışın ve siyasetin izlerini görmek mümkündür. I. Türk Neşriyat Kongresi'nden başlayarak tercüme faaliyetlerinden Köy Enstitülerine, konservatuarların açılmasından klasik dillerin öğretimine varıncaya kadar bir dizi kültür ve eğitim alanındaki uygulama da bu genel düşünceler içerisinde bir anlam kazanmaktadır. Başka bir deyişle, bu genel siyasetin gerçekleştirilme sürecinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu batılılaşma anlayışı ve kültür siyaseti, büyük ölçüde, II. Dünya Savaşı sonrasında değişmeye başladı. Üst siyasetteki değişimlerle birlikte, Hasan Âli Yücel gibi bir önceki dönemin kültür politikalarının belirleyicisi ve aktif yürütücüsü olan isimler, yine bir önceki zihniyeti paylaşan ve uygulama konusunda coşku dolu CHP'nin siyasî kadroları tarafından, birer birer tasfiye edilmeye başlandı. Bu tasfiyenin ya da siyaset değişikliğinin ilk sonuçları; Köy Enstitülerine verilen siyasî desteğin çekilmesi ve bu kurumların zamanla ölüme terk edilmesi, klasiklerin tercümesine yönelik teşviklerde bir duraksama yaşanması ve çalışmaların yavaşlatılması, AÜ DTCTF bünyesinde -Muzaffer Şerif Başoğlu, Behice Boran, Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav gibi- kimi akademisyenlerin görevlerine son verilmesi olmuştur.

2- Klasiklerin Tercümesi Faaliyeti

I. Türk Neşriyat Kongresi'ne Tercüme İşleri Encümeni tarafından sunulan ve kabul edilen rapor, yine bu raporun tavsiyeleri doğrultusunda kurulan Tercüme Bürosu'nun da programı olmuştur. Büro, ilk toplantısını 28 Şubat 1940'da Ankara'da gerçekleştirdi. Halide Edip Adivar, Saffet Pala, Adnan Adivar, Bedri Tahir Şaman, Avni Başman, Nurettin Artam, Ragıp Hulusi Özden, Sabahattin Eyüpoğlu, Nurullah Ataç, Kadri Yörükoğlu, Bedrettin Tuncel, Abdulkadir İnan, Sabahattin Ali, Cemal Köprülü ve Enver Ziya Karal'ın hazır buldukları ilk toplantı Hasan Âli Yücel'in tercüme faali-

¹⁵ A.g.e., s. 110-112.

yetlerinin hedefini ve önemini açıklayan bir konuşmasıyla açıldı. Kongre’de Encümen’in sunmuş olduğu rapor okunarak, yeni oluşturulan Tercüme Bürosu’nun çalışma esasları belirlendi. Toplantıda tercüme ve imla esasları üzerinde durulmuş, yeni bir sözlüğün hazırlanmasına karar verilmiştir. Tercüme Heyeti Dr. Adnan Adıvar’ın başkanlığında dört toplantı daha yapmış ve tercüme edilecek eserlerin bir listesini hazırlamıştır. Liste hazırlıkları sonucunda ortaya 3 ayrı liste çıkmıştır. Birinci ve ikinci listedeki eserler bizzat Maarif Vekâleti tarafından tercüme ettirilip bastırılacaktı. Üçüncü liste ise, tercüme etmek isteyen özel yayınevlerinin teşvik edileceği eserlerden oluşmaktaydı.¹⁶ Adıvar’ın başkanlığında gerçekleştirilen dördüncü toplantıda daimî Tercüme Bürosu, Nurullah Ataç (reis), Saffet Pala (umumi katip) ve üyeler Sabahattin Eyüboğlu, Sabahattin Ali, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal’dan oluşmaktaydı. Heyete sonradan Nusret Hızır da dâhil olmuştu.

Hazırlanan bu listeler doğrultusunda hızla tercüme faaliyetlerine başlandı. “Şark ve Garp Klasikleri” adı altında eski veya yeni felsefe ve edebiyat klasiklerinin tercümesine başlandı. 1940 ilâ 1966 arasında toplam 1120 (1247 cilt) eser Türkçeye tercüme edildi. Bu eserlerin 482’sinin, başka bir deyişle, 26 yıllık bir süreçte yayınlanan klasik eserlerin tercümelerinin yaklaşık %39’luk bir kısmının 1940-1946 arasında yayınlanmış olduğunu belirtmek, sanırım, Hasan Âli Yücel’in Maarif vekilliği döneminde klasik eserlerin tercümesine verilen önemin bir göstergesi olarak yeterli olacaktır. Tercüme edilerek yayınlanan bu klasik eserlerin tamamı arasında Şark klasiklerinin işgal ettiği yer son derece sınırlıdır. Kayaoğlu’nun sunmuş olduğu tasnife göre,¹⁷ en fazla eser Fransız Klasikleri Serisi arasından yayınlanmıştır: 308 cilt eser. İkinci sırayı 124 eserle Modern Tiyatro Eserleri Serisi almaktadır. Üçüncü sırada ise 113 cilt eserle Alman Klasikleri gelmektedir. Şark-İslam Klasikleri serisinden ise toplam 66 cilt eser (bazı eserlerin birden fazla ciltten oluştuğu hatırlanmalıdır) yayınlanmıştır. İsmail Kara’ya göre, klasikleri tercüme faaliyetleri kapsamında toplam 39 eser yayınlanmıştır.¹⁸

Tercüme dergisi, Tercüme Bürosu’nun yayın organı olarak 19 Mayıs 1940’da yayın hayatına başladı. Derginin çıkış yazısını kaleme alan Hasan Âli Yücel, Türk hümaniz-

16 Tercüme Encümeni’nin yayınlanmasını gerekli ve faydalı gördüğü eserleri içeren listeye pek çok kaynakta yer verilmiştir. Listenin bir örneği için bkz. Taceddin Kayaoğlu, *a.g.e.*, s. 286-295. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de tercüme faaliyetlerine ilişkin olarak ayrıca bkz. Özlem Berk, “Bir Türk Kimliği Yaratmada Tercüme Bürosu ve Kültür Politikası: Çevirilerin Yerelleştirilmesi”, *Toplum ve Bilim*, Kış 2000, sy. 85, s. 156-171; Nedim Gürsel, “Uygurluk ve Çeviri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yay., 1985, c. II, s. 320-323; Vedat Günyol, “Türkiye’de Çeviri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yay., 1985, c. II, s. 324-330; Şehnaz Tahir Gürçağlar, “The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960”, Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2001; Haşim Koç, “Cultural Reportoire as a Network of Translated Texts: the New Literature After the Tanzimat Period, 1830-1870”, Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2004.

17 Kayaoğlu, *a.g.e.*, s. 306-307.

18 İsmail Kara, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Dini Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not”, *Toplum ve Bilim*, Bahar-Yaz 1985, sy. 29-30, s. 153-177. Şark klasiklerine ilişkin genel bir tasnif denemesi ve değerlendirme için bkz. Yusuf Çetindağ, “Şark Klasikleri ve Özellikleri”, *Dergâh*, Ocak 2006, sy. 191, s. 9-11 ve 15-19. Ayrıca bkz. Yusuf Çetindağ, *Şark Klasiklerinden Seçmeler*, İstanbul: Kaynak Yay., 2003.

mi bağlamında ifade ettiğimiz görüşlere denk gelen düşüncelerini ifade ediyor ve tercüme faaliyetinin önemine değiniyordu. Dergi iki bölümden oluşuyordu. Birinci bölümde Doğulu ve özellikle de Batılı yazarların eserlerinden tercüme parçalarına yer verilmişti. İlk sayılarda bu tercüme metinler, orijinalleriyle birlikte verilmekteydi. İkinci kısımda ise, Türkçeye tercüme edilmiş eserlerin eleştirisine, tercüme faaliyetine ilişkin inceleme yazılarına, tercümenin mantığına, yöntemine ve önemine dair yazılara yer verilmekteydi. *Tercüme* dergisinin yayın hayatı, 87 numaralı Temmuz-Eylül 1966 tarihli sayısıyla nihayete ermiştir.

B- Maarif Şûrası

Hasan Âli Yücel'in gerçekleştirdiği bir diğer yenilik de, 17 Temmuz 1939'da, ülke çapında bilim adamlarının, eğitimcilerin, yazar ve sanatçıların, Türk eğitim sisteminin ilkelerini ortak bir çalışmayla belirlemek üzere bir araya geldiği I. Maarif Şûrası'nı toplamasıdır. Hasan Âli, yaptığı açık konuşmasında, eğitim sisteminde en önemli meselenin görevlilerle birimler arasında uyumlu çalışma ortamının sağlanması olduğunu belirtir. İlköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve meslek öğretiminde yeni düzenlemeleri içeren taslaklar danışma kuruluna sunulur. Programın en önemli meselelerinden birini, Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı kırsal bölgelerdeki eğitim problemleri oluşturmaktaydı. (15-21 Şubat 1943'te gerçekleştirilen II. Maarif Şurası'nın merkezî problemini ise, 'okullarda ahlâk terbiyesi' oluşturur. 1943'ün Ocak ayında, aynı zamanda, Bakanlık ile öğretmenler arasında iletişimi sağlamak amacıyla *Tebliğler Dergisi*'nin, Şubat ayında ise *İlköğretim Dergisi*'nin yayınına başlandı.)

C- Devlet Resim Heykel Sergisi

31 Ekim 1939'da, bu dönemde gerçekleştirilen reformların bir parçası olarak değerlendirilebilecek olan I. Devlet Resim Heykel Sergisi açıldı. Sergi Ankara'da, her yılın 31 Ekim tarihinden itibaren 1 ay süreyle düzenlenmekteydi. Sergiye, 1939'dan itibaren Maarif Vekâleti tarafından yılda 3 sayı çıkarılan *Güzel Sanatlar Dergisi*'nde de yer verilmekteydi. Dergi, Türkiye'de renkli röprodüksiyonları ilk kez veren yayın olma özelliğine sahipti.

D- Köy Enstitüleri

Türk batılılaşması eğitimde modernleşmeyle birlikte ilerler. II. Mahmut'la başlayan süreçte yeni koşullara ve ihtiyaçlara uygun insan yetiştirmek üzere eğitim sisteminin en alt seviyeden en üst seviyeye kadar ele alındığı ve bir program yapılmaya çalışıldığı, bu iş için yabancı uzmanların ülkeye davet edildiği herkesin malumudur. Sabahattin Bey'in ve takipçilerinin düşüncelerinde de göreceğimiz üzere, devleti ve toplumu kurtarmak için 'eğitim'in vazgeçilmezliğinden dem vurulmaktadır. Osmanlı bürokratları ve aydınları nezdindeki 'eğitim' konusuna verilen bu önem, Cumhuriyet döneminde de devam etti. 1924'te ABD'den John Dewey'in Türkiye'ye davet edilip kendisinden Türk eğitim sistemine ilişkin tavsiyelerle dolu bir rapor alınması, 1925'te Alman pedagoğu G. Kerschensteiner'in davet edilmesi fakat onun yerine teknik eğitim konularında uzman Alman eğitimci Alfred Kühne'nin gelmesi, 1927'de Belçi-

ka'dan Omar Buysa'nın getirilmesi, 1932'de İsviçre'den Albert Mache'nin getirilmesi, 1933 ilâ 1937 arasında öğretmen yetiştirilmesi konularında uzman bir grup ABD'li ve Alman uzmanın ülkeye getirilmesi Cumhuriyet'in eğitim konusuna verdiği önemin birer göstergesidir.

Getirilen uzmanların özellikle pratik hayat için faydalı bilginin öğretilmesi konusunda tavsiyelerde bulunmuş olmaları, yurt dışına araştırmalar yapmak üzere gönderilen İ. Hakkı Tonguç gibi eğitimcilerin özellikle bu türden pedagoğlara, eğitim kurumcularına ilgi duymaları 1940'larla birlikte uygulamaya konan Köy Enstitüleri projesinin temellerini oluşturur.

1935'te Tonguç'un başkanlığındaki 'çavuşların eğitmen olarak yetiştirilmesi, 1936'da yine Tonguç'un çabaları ve Eskişehir Çifteler Devlet Çiftliği'nde 84 adayın katılımıyla açılan ilk Eğitmen Kursu gibi projeler Cumhuriyet'in köye ve köylüye yönelik eğitim projelerinden birkaç tanesidir. 11 Haziran 1937'de ise 3298 sayılı Köy Eğitmen Yasası çıkarılmıştı.

Hasan Âli'nin bakanlığı dönemi, köye yönelik bu eğitim politikalarının devlet desteği eşliğinde sistematik hâle geldiği bir dönemdir. Geçmiş dönemde bölük pörçük başlatılan eğitim projeleri bu dönemde de sahiplenilmiş ve daha da geliştirilerek devam ettirilmiştir. 17 Nisan 1940'ta çıkarılan 3803 sayılı yasa ile Köy Enstitülerinin kurulmasına karar verildi.¹⁹

Köy Enstitüleri kuruluş yasa TBMM'de tartışılırken Yücel, mecliste yaptığı konuşmada Enstitülerin özelliklerini ve daha önceki uygulamalardan farkını şöyle açıklar:

Biz bu kurumlara köy öğretmen okulu demedik, çünkü önceden bu isimde kuruluşlar vardı. Bunları ona bağlamak istemedik. Bunlar yepyeni şeylerdir. Enstitü kelimesini Biz Avrupalıların telaffuz ettiği şekliyle aldık ve buna alıştık. (...) Biz Köy Enstitülerini sadece içerisinde kuru bilgiye dayalı öğretim yapılan kurumlar olarak düşünmedik. İçinde ziraat sanatları, demircilik, basit marangozluk gibi uygulamalı birtakım faaliyetler bulunduğu için okul adıyla anmadık. Enstitü diye adlandırmayı uygun gördük

Enstitüler ile ilgili tartışmalar sırasında, bu hareketin toplumda, kentten uzak yeni bir sınıf yaratacağı iddialarını Yücel şiddetle reddeder. Karşıt görüşte olanlar bundan başka, Köy Enstitülerinin gerek kuruluş, gerekse öğretim yöntemini eleştirmişlerdir.

17 Nisan 1940'ta çıkartılan Köy Enstitüleri yasasıyla köy okullarında görev alacak öğretmenleri yetiştirmek üzere kent ve kasabalardan uzak, geniş arazisi bulunan yerlerde Köy Enstitüleri kurulmaya başlanır. Köy Enstitülerinde devletin az bir yardımı ile öğretmen adayları, iş içinde çalışarak hem barınaklarını, dersliklerini ve diğer ge-

19 Hasan Âli Yücel'in Köy Enstitüleri hakkında 1950'li yıllarda kaleme aldığı birçok yazı *Hürriyet Gene Hürriyet* [Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, [Türk Tarih Kurumu Basımevi], 1966, c. II] adlı eseri içinde yer alır. Bkz. "Dün Bir Bayram Günü İdi" (s. 131-135), "Köy Enstitüleri" (s. 136-140), "17 Nisan" (s. 141-145), "Bir Anma" (s. 145-148), "17 Nisanı Karşılarken" (s. 148-153), "17 Nisandan 23 Nisana" (s. 153-158), "Görülen Lüzum Üzerine" (s. 158-162), "Neticeye Bakalım" (s. 163-167), "17 Nisan Yağmurundan İki Damla" (s. 167-171), "17 Nisan ve Solculuk" (s. 171-175), "Bir Kalkınma Teşebbüsü" (s. 194-198).

reksinimlerini karşılayacak yerleri yapmışlar hem de gereken genel kültür ile meslekî bilgileri ve tarım çalışmaları yaparak köy için gerekli olan beceriyi kazanmışlardır. Bunlar, işi bilen öğretmenlerin ve usta öğrencilerin rehberliği altında gerçekleşmiştir.

Enstitülerin ilk resmî öğretim programı, 1943 yılında yayımlanmıştır. Programa göre, ilkokulu bitiren çocuklar sınavla Köy Enstitülerine alınır ve karma eğitim uygulanır. Toplam beş yıl süren eğitim zamanının yarısı kültür derslerine, dörtte biri tarım dersleri ve çalışmalarına, dörtte biri de sanat ya da teknik derslere ve uygulamalara ayrılmıştır. Bütün derslerde ve çalışmalarda temel yöntemin “yaparak öğrenme” ilkesi olduğu söylenebilir.

Kastamonu-Gölköy, Antalya-Aksu, Arifiye, Isparta-Gönen, Seyhan-Düziçi, Kayseri-Pazarören, Lâdik-Akpınar, Eskişehir-Çifteler, Balıkesir-Savaştepe, Trakya-Keirtepe, Trabzon-Beşikdüzü, Malatya-Akçadağ, İzmir-Kızıllı, Kars-Cılavuz, Hasanoğlan, İvriz ve diğer köy enstitüleri kurulur. Zamanla sayıları 21’i bulan Köy Enstitüleri 1944’ten itibaren yılda 2000 öğretmen mezun etmeye başlar. Köylere gönderilen öğretmenlere tarım araç ve gereçleri ile üretimde bulunmak ve gelirlerinden yararlanmak üzere tarla ve hayvanlar verilir. Öğretmenlerin görevleri de kanunla belirlenmiş, “okul ve kurslarla ilgili işler” ve “köy halkını yetiştirmek ile ilgili işler” diye ikiye bölünmüştür.

Ulaşılmak istenen hedef; halkçılık ilkesine uygun olarak, geniş halk kitlelerinin eğitim düzeyini yükseltmek, böylece reformların yerleşmesi için gerekli koşulları yaratmak, halkın politik, ekonomik ve kültürel yaşama aktif olarak katılmasını sağlamak ve aynı zamanda kendi hakları konusunda bilinçlendirmek olarak belirtilir.

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan genel dönüşümün bir parçası olarak, yapısal değişikliklere gitmiştir. Bu bağlamda ülkenin siyasal sistemi yeniden düzenlenmiş, geçmiş dönemin iktidarı olarak CHP de, bu yeni düzene ayak uydurmak zorunluluğunu hissetmiştir. Bütün bu siyasal dönüşümler, beraberinde geçmiş dönemde uygulanan siyasal, sosyal ve kültürel politikalarda da değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Yeni koşullarla birlikte eski dönemin kültür politikalarının mimarı ve uygulayıcısı olarak görülen kadrolar, yeni koşullara uyumlu olma tercihini benimsemedikleri için olsa gerek, tasfiye edilmişlerdir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak da, Hasan Ali Yücel, 1946’da Maarif vekilliğinden ayrıldı. Sahiplenicileri ve uygulayıcıları tasfiye olunca, bir önceki dönemde coşkuyla hayata geçirilmeye çalışılan projelerden birisi olan Köy Enstitüleri de, hukukî olarak ilga edilmemişlerse de, yavaş yavaş ölüme terk edilmiş ve 1950 sonrasında çıkarılan bir yasa ile de eğitim faaliyetlerine son verilmiştir.²⁰

20 Köy Enstitüleri ile ilgili hayli geniş bir literatür vardır. Bazıları için bkz. F. Kirby, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, Ankara: İmece Yay., 1962; E. Soysal, *Köy Enstitülerinin Tarihçesi ve Kızıllı Köy Enstitüsü*, Bursa: Yeni Basımevi, 1943; Cavit O. Tütengil, *Köy Enstitüsü Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Berksoy Basımevi, 1948; Ş. Gedikoğlu, *Ereleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, Ankara, 1971; T. Apaydın, *Köy Enstitüsü Yılları*, İstanbul: Çağdaş Yay., 1990; M. Başaran, *Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri*, İstanbul: Papirüs, 1990. Bu listeyi gerek Anadolu’nun çeşitli il ve kasabalarında açılmış Köy Enstitülerinin her biri hakkında yazılmış monografik incelemeler ya da anılarla, gerekse de Köy Enstitüleri uygulamasına eleştirel yaklaşan eserlerle zenginleştirmek mümkündür. Cumhuriyet Türkiye’sinin köye yaklaşımı çerçevesinde kaleme alınmış eserleri de, bir şekilde Köy Enstitüleri tecrübesine değindikleri için bu listeye katmak da mümkündür.

E- Ankara Devlet Konservatuvarı

10 Mayıs 1940'ta Hasan Âli Yücel tarafından Devlet Konservatuvarı'nın kuruluş yasası çıkarılır. Müzik ve Temsil olarak iki ana bölümden oluşan Devlet Konservatuvarı'nın amacı, Türkiye'de müzik, tiyatro, opera ve bale kültürünü ve sanatını işlemek ve yetenekli öğrenciler yetiştirmektir.

Yasa üzerinde yapılan tartışmalar sırasında bazı milletvekilleri, Türk müziğinin ve folklorunun Batılı eserler yüzünden geri planda kalacağını dile getirerek konservatuvarın Türk musikisi ve Garp musikisi olmak üzere iki bölüme ayrılmasını önerirler. Yücel, planlanan konservatuvarın millî olmayan bir kuruluş anlamına gelmediğini ileri sürerek görüşünde ısrar eder ve böyle bir ayırıma karşı çıkar.

Ankara Devlet Konservatuvarı, Türkiye'de Devlet eliyle kurulan büyük sanat icra kurumlarının hayat kaynağı olmuştur. Senfoni orkestraları, Devlet tiyatroları ve operaları bu kaynaktan beslenerek meydana gelmiştir. Birçok özel tiyatro yine konservatuardan yetişen sanatçıların eseridir. Devlet konservatuvarı ve onun programının uygulanmasında Yücel büyük bir özveri ile çalışmıştır.

F- Ansiklopediler, Dergiler ve Sözlükler

I. Türk Neşriyat Kongresi'nde alınan kararlardan bir tanesi de, ansiklopedik yayınların öneminden hareketle devletin bu tür yayınların gerçekleştirilmesinde öncü bir rol üstlenmesiydi. Kongrenin ardından bir taraftan hızlı bir tercüme faaliyetine girilmişti. Benzer bir çaba, ansiklopedi, sözlük ve dergi yayıncılığında da görülmektedir.

Kongrenin ardından Eğitim Bakanlığı öncelikle Leiden'de İngilizce, Fransızca ve Almanca yayınlanan *İslam Ansiklopedisi*'nin çevirisini kararlaştırır. Ansiklopedi 1940 yılından itibaren bazı değişiklikler ve düzeltmeler yapılarak fasiküller halinde yayımlamaya başlar. Yayınlanan *İslam Ansiklopedisi*, bütünüyle bir tercüme metin de değildir. Kimi maddelere ekler, kimilerinin yerine telif yeni maddeler kaleme almak ya da ek yeni maddeler telif ettirmek suretiyle *Encyclopedia of Islam*'dan farklılıklar da içerir. Yaşanan türlü sıkıntılara karşın *İslam Ansiklopedisi*, 13 cilt olarak ancak 1988 yılında tamamlanmıştır.

İlk resmî ansiklopedi olarak kabul edilen *İnönü Ansiklopedisi* için ön çalışmalar yapılır ve ansiklopedinin yayımına 1943'ten itibaren başlanır. 1951 yılında adı değiştirilir ve *Türk Ansiklopedisi* olarak adlandırılır. 33 cilt olarak tamamlanır. Çıkmasına bizzat kendisinin ön ayak olduğu *Türk Ansiklopedisi*'nde Maarif Vekili Yücel'e yer verilmemiştir.

20 Köy Enstitüleri ile ilgili hayli geniş bir literatür vardır. Bazıları için bkz. F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, Ankara: İmece Yay., 1962; E. Soysal, *Köy Enstitülerinin Tarihçesi ve Kızılçullu Köy Enstitüsü*, Bursa: Yeni Basımevi, 1943; Cavit O. Tütengil, *Köy Enstitüsü Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Berksoy Basımevi, 1948; Ş. Gedikoğlu, *Evreleri, Getirdikleri ve Yankularıyla Köy Enstitüleri*, Ankara, 1971; T. Apaydın, *Köy Enstitüsü Yılları*, İstanbul: Çağdaş Yay., 1990; M. Başaran, *Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri*, İstanbul: Papirüs, 1990. Bu listeyi gerek Anadolu'nun çeşitli il ve kasabalarında açılmış Köy Enstitülerinin her biri hakkında yazılmış monografik incelemeler ya da anılarla, gerekse de Köy Enstitüleri uygulamasına eleştirel yaklaşan eserlerle zenginleştirmek mümkündür. Cumhuriyet Türkiye'sinin köye yaklaşımı çerçevesinde kaleme alınmış eserleri de, bir şekilde Köy Enstitüleri tecrübesine değindikleri için bu listeye katmak da mümkündür.

1943'te başlayıp 1954'te tamamlanan Celal Esat Arseven'in hazırladığı 5 ciltlik *Sanat Ansiklopedisi* de bu kapsamda değerlendirmemiz gereken bir diğer ansiklopedidir.

1941-1942 yıllarında Yücel, ortak bir bilim dilinin oluşturulması için çabalarını yoğunlaştırdı. Tahsin Banguoğlu'nun *Ana Hatlarıyla Türk Grameri* isimli çalışmasının yanı sıra sonra birçok bilim dalının sözlükleri yapıldı ve yayınlandı: *İmla Kılavuzu* (1941), *Grameri Terimleri* (1942), *Coğrafya Terimleri* (1942), *Felsefe ve Grameri Terimleri* (1942), *Hukuk Lügati* (1944), *Tıp Lügati* (1944), *Türkçe Sözlük* (1944). Bunların dışında *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'nün ilk ciltleri yayınlanır.

Dil Kurumu tarafından hazırlanan terimler, 1939'dan başlayarak ders kitaplarında kullanılmaya başlanır. 1940 yılında, ders kitaplarında bir standardın oturtulması için "Ders Kitapları Düzeltme Klavuzu" yayınlanır. Ayrıca ders kitaplarının basımından yurt genelinde dağıtımına varıncaya kadar bütün işlerle ilgilenecek bir teşkilat kurulur.

Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde meslekî eğitim veren okulların sorunlarını çözümlenmek ve gelişimini sağlamak amacıyla 1933'te başlatılan çalışmalar 1941'de Vekâlet'e bağlı Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı aracılığıyla düzenlenmeye çalışılır. Bu alanda eğitim veren okulların çoğaltılması için çalışmalara başlanır ve 1942-1943 öğretim yılında bu alandaki okul sayısı 113 iken, 1949'da 275'e çıkar. Aynı alandaki kurs sayısı ise, bu yıllar arasında 42'den 470'e erişir.

Hasan Âli Yücel, beden eğitimi ve spor alanına da el atar ve 23 Ekim 1938'de bu amaçla Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü kurulur. Bu müdürlük 19 Mayıs 1942'de Maarif Vekâleti'ne bağlanır. Ulusal ve uluslararası düzeyde Türk sporunun geliştirilmesi için yapılan çalışmalarda önemli dönüm noktalarından birisi de, Yücel tarafından 18 Şubat 1946'da, beden eğitimi ve spor alanındaki sorunların 6 gün boyunca tartışıldığı, çözümlerin üretildiği ve bir programın oluşturulmaya çalışıldığı Beden Eğitimi ve Spor Şurası'nı açmasıdır.

Yine Yücel'in bakanlığı döneminde, geçmiş dönemde başlatılan çalışmaları belli bir sisteme kavuşturma çabalarından bir diğeri eski eserler ve müzelerle ilgili olanıdır. 1944'te, eski eserlerin bakımı, onarımı ve müzelerin kurulması ile ilgili çalışmaların daha sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü kuruldu. 16 Şubat 1945'te de 12 müzecilik uzmanının katılımıyla gerçekleştirilen Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu toplanır.

Hasan Âli'nin vekilliği döneminde üniversite düzeyinde de önemli atılımlar olmuştur. 1925'te kurulmuş olan Hukuk, 1935'te faaliyete başlayan Dil ve Tarih-Coğrafya, 1943'te açılan Fen ve 1945 yılında kuruluşu tamamlanan Tıp fakültelerinden oluşan Ankara Üniversitesi 1946 yılında, aşağıda belirtilen yasa sonrasında, resmen kuruldu. Geçmiş, Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda mühendislik eğitimi vermek üzere Baron de Tott tarafından 1773 yılında kurulan Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun'a kadar gerilere giden Yüksek Mühendis Mektebi, 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürüldü. 4 yıllık bir hazırlıktan sonra, 15 Haziran 1946'da yüksek öğretim kurumlarının Bakanlıkla olan sıkı bağlarını gevşeten, onlara belli bir özerklik tanıyan, bilim ve teknik alanındaki problemleri çözmeyi ve gelişimlerini sağlamayı amaçlayan, üretilen bilginin halka yaygınlaştırılması için önlemler alan 4936 sayılı Üniversiteler Yasası çıkarıldı.

Hasan Âli Yücel, 5 Ağustos 1946'da Milli Eğitim Bakanlığı görevinden istifa eder. Yücel'in istifa gerekçelerinin ayrıntısını elbette bilmiyoruz; ancak II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni dünya dengelerine uyumlu bir düzen arayışında olan Türkiye Cumhuriyeti ve CHP'nin, İnönü'nün öncülüğünde verdiği kararı benimsemediğini söyleyebiliriz.²¹ En basitinden çok partili hayata geçişi, henüz koşulların tam oluşmadığı gerekçesiyle reddeden Yücel'in bu temel karar sonrasında gerçekleştirilecek siyasetlerden, projelerden memnun olması da beklenmemelidir. Nitekim o süreçte, Hasan Âli hayata geçirdiği projeler ve görevlendirdiği isimler vesilesiyle sürekli yıpratılmaya çalışılmıştır. Köy Enstitüleri ya da AÜ DTCF bünyesindeki sosyoloji kürsüsü hocaları örneğinde olduğu gibi... Nitekim yaşanan bu sıkıntılar sonucunda 5 Ağustos 1946'da Milli Eğitim Bakanlığı görevinden istifa eder. Bir müddet *Ulus* gazetesinde yazılar yayınlar. Fakat bir süre sonra CHP ile ilişkilerini de sona erdirir. Partisinden istifa eder. Böylelikle aktif politikadan uzaklaşır.

Siyasî hayatını bu şekilde sonlandıran Hasan Âli Yücel, 1950-1960 arasında *Cumhuriyet* gazetesinde 'Köşmeden' başlıklı köşesinde yazılarını yayınlar.²² Kıbrıs'a ve İngiltere'ye yapmış olduğu seyahatlerine dair izlenimlerini *Kıbrıs Mektupları* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1957) ve *İngiltere Mektupları* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1958) adıyla yayınlar. 1956'dan itibaren Türkiye İş Bankası'nın yayın işlerini yönetir.²³ Bu görevi esnasında, bakanlığı döneminde gerçekleştirilen klasiklerin tercüme edilmesi faaliyetlerini sürdürür. 1960'ta bu görevden ayrılır.

27 Mayıs 1960 askeri ihtilali sonrasında, umutlu bir bekleyiş içerisindeydi. Ancak beklediği görevlere getirilmese de, Eylül ve Ekim 1960'da, Milli Eğitim Planı'nın hazır-

21 Yücel'in İnönü'nün vermiş olduğu çok partili hayata geçiş kararını benimsemediği, itiraz ettiği ve hatta bu karardan vaz geçmesi için İnönü'yle tartıştığı belirtilmektedir.

22 Bu 10 yıllık zaman zarfında maarif, kültür ve sanat hayatımıza ilişkin kaleme aldığı yazıların derlenmiş hali için bkz. Hasan Âli Yücel, *Hürriyet Gene Hürriyet*, 2 cilt, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, [Türk Tarih Kurumu Basımevi], c. I, 1960 ve c. II, 1966.

23 Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın ilk eserlerinden birisi (No. 2), Hasan Âli Yücel'in *İyi Vatandaş, İyi İnsan* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, [Türk Tarih Kurumu Basımevi], 1956) başlıklı eseridir. Yücel, eserini yazmaktaki hedeflerini, belki de yeni dönemde üstlendiği misyonu kaleme aldığı "Giriş" yazısında belirtiyor:

"Bize gelince;

Memleketimizde 1945 den sonra tek parti usulünü bırakıp Demokrasi ve Hürriyet rejiminin yürüdüğü devir başlayınca mânevî kıymetler ve dinî hisler rahatça gelişme imkânı buldu. 1923 den beri birbirini arkasından yapılmış İnkilâpların muhafazası için alınmış sıkı tedbirler, bu hürriyet nizamı içerisinde yeni bir serbestlik kazanınca yurdun her tarafında halk ve aydınlar, mânevî konular üstünde dikkat toplamaya koyuldular. İlahiyat Fakültesi bu ihtiyaçla kuruldu; İmam ve Hatip Okulları bu ihtiyaçla açıldı. Fakat eski zihniyette ve cahil bir takım politika düşünürleri bu samimî duygudan, bu içten doğma mâneviyat ihtiyacından, iyi olmayan maksatlarla istifadeye kalktılar. Vatandaşları yanlış istikamete götürecek, bilhassa Müslümanlığın emrettiği ilerleme ve medenileşme yürüyüşünden milletimizi yeniden alıkoyacak bu geri ruhtaki hareketi, kanunlarla önleme zarureti görüldü ve önlemler alındı. Fakat yalnız ceza tedbirleri ve kanun müeyyideleri, halk efkârını uyandırmaya kifayet etmez. Türk aydınlarının bu konuda çalışmaları, zihin yormaları ve düşündüklerini cesaretle ve samimiyetle söyleyip yaymaları lâzımdır." (s. 7).

lıklarını sürdüren komisyonun toplantılarına katılır. Kasım 1960'da UNESCO'nun 10. Genel Kurul Toplantısı'na katılır.²⁴

Hasan Âli Yücel, 26 Şubat 1961 sabahı İstanbul'da, misafir olarak kaldığı Prof. Dr. Tevfik Sağlam'ın evinde geçirdiği enfarktüs sonrasında vefat eder. Cenazesi Ankara'ya getirilir ve 2 Mart'ta Cebeci Asri Mezarlığı'nda toprağa verilir.

Sonuç

Hasan Âli Yücel, Türkiye Cumhuriyeti'nin tek parti döneminin son Maarif vekili/Milli Eğitim bakanıdır. Bakanlığı döneminde klasik eserlerin tercümesinden Köy Enstitülerine, konservatuvarın açılmasından ülkedeki neşir faaliyetlerinin düzenlenmesine, ilkokullardan üniversitelere varıncaya dek eğitim sistemimizin birçok farklı boyutuna ve safhasına ilişkin kalıcı etkiler bırakmış pek çok icraata imza atmıştır.

Hasan Âli'nin bütün bu icraatlarını yalnızca kendisine atfetmek sanırım yanlış olur. O, kendisinden önce genç Cumhuriyet'in on yılı aşkın bir zamandır peyderpey tartıştığı ve parça parça hayata geçirme gayretinde olduğu uygulamaları bütüncül ve sistematik bir siyaset içerisinde birleştirebilme ve hayata geçirebilme başarısını göstermiştir. Kemalist Cumhuriyet'in ilkelerine bağlılığını her fırsatta dillendiren Yücel, Mustafa Kemal'in vefatından sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün eşsiz desteğiyle, eğitim, kültür ve sanat alanında kendisinden önce başlatılan projeleri nihai sonuçlarına ulaştırabilmiştir. Millî Şef İnönü'nün siyasî desteği olmaksızın bu devasa boyuttaki hamleleri gerçekleştirmesi ne ölçüde mümkün olabilirdi ki? Nitekim II. Dünya Savaşı sonrasında, dünyanın değişen koşullarına ayak uydurma çabası içine giren İsmet İnönü liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'nde, savaş öncesi dönemde hayata geçirilen projelerden birer birer vazgeçilme yolu tutulmuştur. Bu noktada engel oluşturan kesimler ve bu arada da Hasan Âli Yücel, çeşitli süreçlerle yıpratılarak istifa etmek zorunda bırakılmıştır.

Hasan Âli Yücel'in bakanlığı dönemindeki icraatlarını, kendisinden önceki eğitim bakanlarının icraatlarından ayıran en önemli yan, sanırım, onun icraatlarının belli bir kültür politikası bağlamında gerçekleştirilmiş olmasıdır. Dönemin eğitim, kültür ve sanat alanındaki icraatlarına yol gösteren, anlam kazandıran çerçeveyi ise *Türk hümanizmi* olarak niteleyeceğimiz düşünme biçimi temin etmiştir. Cumhuriyet ile birlikte, Türkiye'de Batılılaşma siyasetinin anlamı ve çerçevesi de değişmiştir. Ancak bu yeni Batılılaşma anlayışının sistemli bir ifadesi, ancak Yücel'in bakanlığı döneminde vücut bulmuştur. Osmanlı'dan tevarüs edilen ahlak-teknoloji, din-bilim gerilimi *Türk hümanizması* tartışmaları bağlamında teknoloji/bilim/Batı lehine aşılmaya çalışılmıştır. Her şeyin yegâne kıstası ve hedefi Batı olarak kabul görmüş, Batılı eserler örneğinde eserler vermek gelişmişliğimizin, başka bir deyişle, "çağdaş uygarlığa" girişimizin nihai ölçütü olarak kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak da, Ortaçağ sonrasında Av-

24 UNESCO'nun 10. Genel Kongresi'ne katılmak üzere davet edilen Yücel'in toplantının öne mine ve toplantıda ele alınacak meselelere ilişkin değerlendirmeleri için bkz. Hasan Âli Yücel, "UNESCO'nun 10uncu Genel Konferansına Giderken", *Hürriyet Gene Hürriyet*, c. II, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, [Türk Tarih Kurumu Basımevi], 1966, c. II, s. 69-74.

rupalıların yapmış oldukları gibi, klasiklere başvurmak yegâne yol olarak görülmüştür. Yücel'in bakanlığı dönemindeki eğitim, kültür ve sanat alanındaki faaliyetlere bu açıdan bakılacak olursa, her bir icraatının birbiriyle ve nihaî noktada da bu üst siyasetle doğrudan alâkalı olduğu görülecektir.